

OD SPLITA DO OMIŠA

Idući cestom od Splita do Omiša, odnosno od Splita prema istoku, susrećemo najprije Stobreč. U staro je doba tu bio isejski Epetion, osnovan od strane grčkih kolonista. Preko rječice Žrnovnice leži pak Strožanac, gdje je godine 1807. bila bitka u kojoj je zapečaćena sudbina tadašnje Poljičke republike, pošto su Francuzi već bili ukinuli i posljednje poljičke privilegije.

Kraj od Stobreča do Prika, između Žrnovnice do Cetine, nazvan je Poljica. Postanak Poljica se legendarno povezuje uz dolazak u te krajeve potomaka navodnog kralja Miroslava iz bosanske pozadine. Ti »Bosanci« bi bili razdijelili zemlju među svoje slobodne rodove. Tri stoljeća kasnije dođu u taj kraj neki ugarsko-hrvatski plemići te se na istom teritoriju susretne bosansko i ugarsko (odnosno, hrvatsko) plemstvo. Odatle navodno podrijetlo podjele poljičke vlastele na »didiće« i »ugričiće«. Poljičani su imali to svoje uređenje kodificirano kasnije u poznatom Statutu, u kojemu se odražava povijesni razvoj »knežije« i koji je izvanredan pravno-povijesni izvor hrvatske prošlosti. Vrhovna formalna vlast bila je u rukama »velikoga kneza«, kojega su birali »mali knezovi«, ili seoski glavari na zboru na Dan sv. Jurja. Uz kneza su bili prokurator i kancelar, veliki vojvode i vikar. Na izborima je sudjelovao sav puk. Junačke borbe Poljičana, kojima je donekle Venecija omogućila kontinuu-

itet ove autonomije, simbolizirane su u liku junakinje Mile Gojsalićke, koja je u Kandijskom ratu ubila turskog pašu Tofana.

U ratu 1686. Turci za osvetu opustošise Poljica. Poslije mira u Campoformiju dođe u poljičku »knežiju« austrijska uprava, ali donekle prizna stara prava kraja. Po dolasku Francuza pođe zadnji knez Ivan Čović pokloniti se Vicku Dandolu, ali Francuzi ukinu sve privilegije. Poljičani se pokušaju osloboditi uz pomoć Rusa, ali bez uspjeha. Knez Čović pobjegne u Petrograd, a poslije boja kod Strožanca, Poljica su bila i administrativno razjedinjena. Tek Austrija godine 1912. uspostavi opet jedinstvenu Poljičku općinu.

Naselja u poljičkom primorju bila su u najstarije doba pod obroncima Mosora. U rimsko su doba tu bila mjesta Pituntum i Naresta, na mjestu sadašnje Podstrane i Jesenica. Ispod Podstrane, pri moru, nalazi se Sumartin, koji se spominje u borbama Mlečana i Neretljana u 9. stoljeću. Tu je bio godine 839. sklopljen mir između mletačkog dužda Petra Trandeni-ka i hrvatskog kneza Mislava.

Najznačajniji spomenik našeg ranog srednjeg vijeka u tom kraju je kod Sumpetra Samostan sv. Petra Gumajskog. Tu je crkvu na tri broda podigao oko godine 1064. splitski građanin Petar Crni, sin Gumajev. Oko 1920. je uništen taj spomenik, a nad njim sagrađena jedna kuća. Ploča s natpisom Petra Crnoga u stihovima nalazi se u splitskom Arheološkom muzeju.

Posred srednjovjekovnih stećaka sačuvala se na groblju u Jesenicama druga poljička ranosrednjovjekovna crkva iz 11. stoljeća, posvećena sv. Stjepanu, s pleternom ornamentikom i renesansnim kipom sv.

Stjepana iz radionice Nikole Firentinca. Tu je nekad bila starokršćanska crkva.

Stare su i mosorske crkvice sv. Ivana i sv. Maksima. Uz ranosrednjovjekovnu arhitekturu, zanimljiv materijal za proučavanje rustičnog baroka pružaju poljičke kapelice. U Srinjinama i Tugarima, u Gatima i na Gracu nalaze se još drveni oltari, koji rustično i primitivno odražavaju nemir baroknih oblika i ornamentata, a također i stare uspomene iz vremena slobodnih Poljica.

Neposredno pred ušćem Cetine, mostom spojeno s Omišem, je selo Priko. Uz vrlo zanimljivu crkvicu s kupolicom, koja je jedan od naših najznačajnijih ranosrednjovjekovnih starohrvatskih spomenika, tu je osnovano u 18. stoljeću glagoljaško sjemenište u koje je učio veliki arheolog don Frane Bulić.

Nasuprot Priku, na drugoj obali Cetine, a u neposrednoj blizini njezinog ušća leži uz more Omiš.

Omiš, nastavan u antici i u ranom srednjem vijeku, dobiva osobiti značaj u 12. stoljeću. Tada vlada ju Omišem Kačići, smjeli gusari, strah i trepet ne samo za našu, nego i za susjednu obalu Jadrana. Kroz čitavo 12. i 13. stoljeće Omišani uznemiruju svojim gusarenjem čitav kraj. Omiški knez Domaldo Kačić klasični je tip srednjovjekovnog feudalnog viteza-gusara. Protiv njega kao gusara i bogumila sklapaju godine 1221. savez obližnja mjesta, ali tek 1240. uspijevaju svladati njegove nasljednike. Novi savez protiv Omiša, koji nije napustio gusarenje, sklopio je Karlo Anžuvina sa Splitom i Šibenikom. Ali tek su Mlečani koncem 13. stoljeća skršili moć Kačićeva roda. Početkom 14. stoljeća dominiraju iz Omiša Šubići čita-

vim okolnim krajem. Kao njegovi gospodari izredali su se i kralj Stjepan Tvrtko, i vojvoda Hrvoje Vukčić, i knez Ivaniš Nelipić, i ban Matko Talovac, i Stjepan Kosača, herceg od sv. Save. Tek godine 1444. Omiš postaje mletački. Time je izgubio svoju izrazitu individualnost i podijelio svoju sudbinu sa sudbinom ostale Dalmacije.

Župna je crkva najznačajniji spomenik grada, iznad kojeg se utvrde dižu na sivim liticama. Omiška župna crkva nastala je u doba ranog baroka, a produkt je domaćih kamenarskih radionica početkom 17. stoljeća. Lijepi portal iz godine 1621. ponavlja u kamenu arhitektonske, plastične i dekorativne oblike kasno-renesansnih i ranobaroknih drvenih oltara. U riznici crkve čuva se srebrno raspelo i monstranca oteta od omiških gusara. U crkvi se nalazi lijepa pala Palmine škole i pala slikara Mattea Ingolija iz 17. stoljeća. U slikovitoj omiškoj crkvi sv. Duha čuva se lijepa Palmina pala »Silaska sv. Duha«.

Iz Omiša je lijep izlet uz Cetinu do ubavih Radmanovih mlinica i do slapova Gubavice. U duljini od oko dvadeset i četiri kilometra mijenja se raznolik pejzaž. Nedaleko od Omiša vide se na liticama ostaci utvrde, koju tradicija povezuje uz hercega Stjepana Kosaču. U blizini Zadvarja Cetina se u slapu Gubavice strmoglavljuje u surom pejzažu posred vrletnih stijena i strmih hridina.